

میرزا عبدالوہاب ایرانپور
(متخلص بہ گلشن)

مقدمہ و تصحیح

دکتر مریم محمودی - دکتر احمد رضا الیمہا

منظومہای عاشقانہی ادب فارسی - ۱۰

دکشا و
پریوش

مجله کتاب‌شناسی ملی: ۳۳۱۴۹۲

رویدادی کنفرانسی: ۱۵/۱۵۸۷

رویدادی کنفرانسی: ۴۹/۱۳۴۳ / PIRVAVY

مجله‌شناسی: ۱۳۵۳ - مجله‌شناسی: ۱۳۵۳ - مجله‌شناسی: ۱۳۵۳

مجله‌شناسی: ۱۳۵۳ - مجله‌شناسی: ۱۳۵۳ - مجله‌شناسی: ۱۳۵۳

Romance, Persian -- 19th century -- History and criticism: موضوع:

و نقد تاریخ و ادب: موضوع:

Romance, Persian -- 19th century: موضوع:

و نقد تاریخ و ادب: موضوع:

Persian poetry -- 19th century -- History and criticism: موضوع:

و نقد تاریخ و ادب: موضوع:

Persian poetry -- 19th century: موضوع:

و نقد تاریخ و ادب: موضوع:

و نقد تاریخ و ادب: موضوع:

۱۳۷۸-۲۰۰۰-۲۳۹-۲۳۰-۹-۹: مقاله:

عنوان فراداد: مقاله: و نقد تاریخ و ادب

فهرست: موضوع: مقاله: ۱۰

مجله‌شناسی: ۱۳۴۴

مجله‌شناسی: ۱۳۴۴

مجله‌شناسی: ۱۳۴۴

عنوان فراداد: مقاله: و نقد تاریخ و ادب: مقاله: و نقد تاریخ و ادب

عنوان فراداد: مقاله: و نقد تاریخ و ادب

مجله‌شناسی: ۱۳۵۷-۱۳۱۵

دکلس و پیش پریوش

میرزا عبدالوہاب ایرانپور
(متخلص به گلشن)

مقدمہ و تصحیح:

دکتر مریم محمودی - دکتر احمد رضا یلمہ ما

cheshmehpublication

cheshmehpublication

www.cheshmeh.ir

رجمندی نشرچشمه: ادبیات - متون منظوم کهن

دلکش و پریش

میرزا عبدالوهاب ایرانهور (متخلص به گلشن)

مقدمه و تصحیح: دکتر مریم محمودی، دکتر احمدرضا پلمه‌ها

چاپ و صحافی: دارا

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷، تهران

ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکبان

حق چاپ و انتشار محفوظ و مخصوص نشرچشمه است.

هرگونه اقتباس و استفاده از این اثر، مشروط به دریافت اجازه کتبی ناشر است.

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۲۲۹ - ۲۲۰ - ۹

دفتر مرکزی و فروش نشرچشمه:

تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید گمنام، کوچه چهارم، پلاک ۲.

تلفن: ۸۸۳۳۳۶۰۰

کتاب‌فروشی نشرچشمه کریم‌خان:

تهران، خیابان کریم‌خان زند، نبش میرزای شیرازی، شماره ۱۰۷.

تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶

کتاب‌فروشی نشرچشمه کورش:

تهران، بزرگراه ستاری شمال، نبش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کورش، طبقه پنجم، واحد ۴.

تلفن: ۴۴۹۷۱۹۸۸

کتاب‌فروشی نشرچشمه آرن:

تهران، شهرک قدس (غرب)، بلوار فرحزادی، نرسیده به بزرگراه نیایش، خیابان حافظی، نبش خیابان فگارمقدم.

مجتمع تجاری آرن، طبقه ۲.

تلفن: ۷۵۹۳۵۴۵۵

کتاب‌فروشی نشرچشمه بابل:

بابل، خیابان شریعتی، روبه‌روی شیرینی‌سرای بابل.

تلفن: ۰۱۱) ۳۲۴۷۶۵۷۱

کتاب‌فروشی نشرچشمه پریس:

تهران، پاسداران، نبش گلستان یکم، مجتمع پریس، طبقه ۲.

تلفن: ۹۱۰۰۱۲۵۸

فهرست

۹	..... سخن دبیر مجموعه
۱۱	..... مقدمه مصححان
۱۳	..... درآمدی بر منظومه‌های عاشقانه
۱۹	..... معرفی سراینده
۲۲	..... نگاهی به محتوا و ساختار منظومه دلکش و پریش
۲۲	..... ویژگی‌های محتوایی
۲۲	..... تحمیدیه و مناجات
۲۳	..... نعت و ستایش پیامبر و شرح معراج او
۲۳	..... شرح حال شاعر و سبب نظم کتاب
۲۳	..... مذمت شاعران مداح و سارقان شعر
۲۴	..... اثرپذیری گلشن از دیگر شاعران
۲۷	..... اشاره به قهرمانان حماسه‌های ملی و شخصیت‌های ایران باستان
۲۷	..... مضامین عرفانی
۲۸	..... رزم‌ویزم
۲۹	..... توصیف
۳۱	..... ویژگی‌های ساختاری
۳۱	..... فرایندهای آوایی و زبانی
۳۳	..... نوادر لغات و اصطلاحات و تعبیرات و ترکیبات

- کاربرد واژگان کهن و مهجور ۳۷
- برخی ویژگی‌های دستوری ۳۸
- وزن و قافیه ۴۱
- گزارش داستان ۴۱
- معرفی نسخه خطی و روش تصحیح ۴۷
- رسم الخط نسخه خطی ۴۷
- روش تصحیح ۴۹
- متن منظومه دلکش و پرپوش ۵۱
- در نعت هادی سبیل و خاتم رسل حضرت خیر المرسلین (صلعم) ۵۴
- در معراج رفتن احمد مرسل حضرت خاتم الانبیا (صلعم) ۵۵
- در شرح حال و چگونگی احوال خود گوید ۵۶
- در سبب تألیف کتاب و فراغت از کتاب کلیله و دمنه ۵۷
- از در درآمدن حبیب‌الله برادر مؤلف و خواهش کردن ۵۸
- آغاز داستان دلکش و پرپوش و چگونگی ایشان ۵۹
- گفتار در حال شاهزاده دلکش و مراتب بزرگی و شأن او ۶۱
- پرسیدن شاهزاده دلکش سرگذشت جوان چینی را ۶۳
- شرح دادن جوان، حکایت پرپوش را از برای دلکش ۶۵
- گرفتار شدن دلکش بر تمثال پرپوش و بی‌تابی کردن او ۶۷
- دلنگی کردن شهزاده دلکش از شب فراق و نالیدن او ۶۷
- از پرده بیرون افتادن راز دلکش و دانستن شاه کابلستان حال او را ۶۹
- مهیا کردن شاه کابل، اسباب سفر دلکش را و رفتن او به جانب شهر چین ۷۱
- به کشتی نشستن شهزاده دلکش و غرق شدن او به دریا و ۷۲
- به ساحل رسیدن دلکش و راه بردن او پیش عشرت و ۷۶
- عرضه داشتن عشرت، شرح حال خود را پیش شهزاده دلکش ۷۷
- پیدا شدن اغریث دیو و جنگ کردن او با شهزاده دلکش ۷۹

۸۰	قاصد فرستادن دلکش به سوی پادشاه هند و بردن...
۸۴	سر در بیابان نهادن دلکش از فراق و سوختن از آتش اشتیاق
۸۷	رسیدن دلکش در بر حکیم دانش سنج و حکایت گفتن...
۹۰	طی کردن دلکش راه وادی محنت و جستن همت از حکیم
۹۱	رسیدن دلکش در جزیره بوزینگان
۹۲	دیدن شاهزاده دلکش، شاهزاده فیروز فرزند سلطان روم...
۹۶	رسیدن دلکش و فیروز به جزیره غولان و جنگ کردن با ایشان
۹۷	رسیدن دلکش و فیروز به جزیره بیران و جنگ کردن با ایشان
۹۹	رسیدن دلکش و فیروز به شهر آینه و رفتن ایشان نزد...
۱۰۰	رفتن دلکش پیش شهبال پری و معالجه کردن او دختر شهبال را
۱۰۵	حکایت گفتن دختر پری از شاه رخ و سرخاب دیو در...
۱۱۰	جنگ کردن دلکش با سرخاب دیو و ظفر یافتن بر او
۱۱۳	خیر یافتن اغریث از دلکش و آوردن او عشرت را و...
۱۱۷	آگاهی یافتن پیروش از حال عشرت و دلکش و عاشق شدن او
۱۲۲	کاغذ نوشتن شاه هند به شاه چین و خواستگاری کردن...
۱۲۳	عروسی کردن دلکش پیروش را
۱۲۷	حکایت گفتن دلکش از برای پدر خویش
۱۲۸	عروسی کردن شاه کابلستان
۱۲۹	به حجله رفتن شاه شب زفاف
۱۳۳	فهرست واژگان، ترکیبات و کنایات
۱۳۹	فهرست اشخاص و مکان‌ها
۱۴۳	منابع و مأخذ

سخن دبیر مجموعه

هدف از انتشار این مجموعه احیای یکی از میراث‌های معنوی ایرانیان است. سنت داستان‌پردازی و نوع خاص و مورد نظر، داستان‌های عاشقانه از دیرباز دلمشغولی بسیاری از هنرمندان و شاعران و نویسندگان ایرانی بوده است که به دلیل رغبت مردم به چنین داستان‌هایی این نوع از ادبیات رواج گسترده‌ای یافت چنان که تعداد زیادی از این منظومه‌های عاشقانه در طی قرون متمادی بر جای مانده است و از این انبوه، تعداد کمی از آثار مشهور و مهم چاپ شده و بخش عظیمی از آن‌ها همچنان در گنجینه‌ها و نقایس خطی کتابخانه‌های ایران و جهان حفظ می‌شود.

یکی از لوازم شناخت و مطالعه و بررسی این‌گونه منظومه‌ها، چاپ منقح و علمی آن‌هاست تا علاوه بر خواص، ادیبان و پژوهشگران مردم نیز از این گنجینه بی‌انتها بهره برند و با سنت‌های فرهنگی خود آشنا شوند. این داستان‌ها علاوه بر جنبه غنایی و ادبی و سرگرم‌کنندگی خود حاوی آموزش‌های عمیق پیرامون زندگی، طرح مسائل اخلاقی و اجتماعی، شناخت آداب و رسوم و شیوه‌های رفتاری مردم، آشنایی با واژگان و زبان است. با چاپ مجموعه‌ای از این داستان‌ها می‌توان پس از دسترسی همگان به آن‌ها نظریه‌های مربوط به داستان عاشقانه را با توجه به منابع چاپ‌شده تبیین نمود و دیدگاه‌هایی تازه گشود.

با این هدف می‌کوشیم این داستان‌ها را پس از شناسایی یک‌یک تصحیح کنیم و در اختیار خوانندگان قرار دهیم. برای فایده بیشتر خلاصه‌ای از داستان را به نثر معیار در آغاز هر داستان می‌آوریم تا خوانندگان در کنار متن ادبی و برای اطلاع از جریان کلی داستان خلاصه و گزارشی از آن را نیز در اختیار داشته باشند.

حسن ذوالفقاری

مقدمه مصححان

جذابیت و کشش داستان و به‌ویژه داستان‌های عاشقانه موجب بسط و توسعه آن در طول حیات بشر بوده است. منظومه‌های بزمی و عاشقانه نیز به عنوان بخش مهمی از ادبیات داستانی از عشق و زندگی سخن می‌گویند؛ عشق‌هایی نامراد و عشق‌هایی کامیاب. این منظومه‌ها حاصل تخیل آزاد شاعرانی است که با بهره‌گیری از قصه‌های قدیمی، داستان‌های عامیانه، قصص اقوام و ملل دیگر و سایر منابع به آفرینش این آثار دست زده‌اند. درون‌مایه اصلی منظومه‌های غنایی و عاشقانه عشق و محبت است. البته این بدان معنی نیست که دیگر عواطف انسانی، مسائل اخلاقی و اجتماعی، آداب و رسوم و شیوه‌های رفتاری نوع انسانی در آن‌ها مجال حضور نیابد. یکی از منظومه‌های غنایی ناشناخته، منظومه دلکش و پرپوش است. این منظومه سروده میرزا عبدالوهاب ایرانپور متخلص به گلشن، از شاعران قرن سیزدهم هجری قمری است. تنها نسخه این اثر، دست‌نوشته‌ای است که به خط نستعلیق توسط سراینده در تاریخ ۱۳۲۰ هجری قمری کتابت گردیده و در کتابخانه مجلس به شماره ۱۸۴۷۱ حفظ و نگه‌داری می‌شود. از آن‌جا که تاکنون این اثر تصحیح و چاپ نشده است، چاپ علمی و منقح آن می‌تواند مورد استفاده پژوهشگران و ادب‌دوستان قرار گیرد. بدین منظور در ابتدا مقدمه‌ای در شرح حال شاعر به همراه تحلیل ساختاری و محتوایی منظومه دلکش و پرپوش نوشته شد. در این بخش مؤلفه‌های سبکی، محتوایی و

ساختاری این مجموعه مورد توجه قرار گرفته است. پس از متن منظومه نیز فهرست واژگان، ترکیبات و کنایات و فهرست اشخاص و مکان‌ها تدوین گردیده است. تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

درآمدی بر منظومه‌های عاشقانه

داستان‌های عاشقانه از جمله موضوعات و مضامین ادب غنایی فارسی است که تعداد زیادی از شاعران فارسی‌زبان به آن‌ها رغبت نشان داده‌اند. بی‌شک این گرایش و توجه به دلیل جاذبه و کشش این‌گونه داستان‌هاست. تجلی عمده داستان‌های عاشقانه بیشتر در قالب مثنوی است و به دلیل ساختار این منظومه‌ها همه انواع ادبی چون مدح، پند، هجو، وصف، مناجات و... را در خود جمع کرده است.

منظومه‌های عاشقانه بسط‌یافته شعر غنایی است. در غزل مفهوم عشق به اشارتی بیان می‌شود اما در منظومه عاشقانه همان مضمون باز و گسترده شده و در قالب داستانی کمال می‌یابد. آنچه در غزل انتزاعی و حکمی است در منظومه عاشقانه صورت عینی و تفصیلی به خود می‌گیرد.

سرمنشأ این‌گونه داستان‌ها به طور دقیق بر ما معلوم نیست، اما داستان‌سرایی در ایران پیش از اسلام وجود داشته و یکی از درون‌مایه‌های مهم این داستان‌ها عشق بوده است. نمونه‌های آن روایت‌هایی از داستان بیژن و منیژه و زال و رودابه است که فردوسی آن‌ها را بازآفرینی کرده است و یاوریس و رامین که منشایی پارسی دارد و با برداشت‌هایی در دوره اسلامی به‌نظم کشیده شده است، اما پس از اسلام داستان‌های عشقی عربی چون ورقه و گلشاه و لیلی و مجنون را شاعران فارسی‌زبان از اصل روایت‌های کوتاه عربی آن گرفته و

بازآفرینی کرده‌اند و در قالبی کاملاً متفاوت و هنرمندانه عرضه داشته‌اند. قرآن نیز با داستان‌هایی چون یوسف و زلیخا و سلیمان و بلقیس الهام‌بخش شاعران فارسی‌زبان در خلق این‌گونه داستان‌ها بوده است. جز منابع عربی و اسلامی از طریق ترجمه و آشنایی با سنت‌های یونانی برخی از داستان‌ها چون *سلامان و ابسال* و *وامق و عدرا* نیز بازآفرینی و به‌نظم کشیده شد. همچنین با گسترش زبان فارسی در شبه‌قاره هند و آشنایی ایرانیان با داستان‌های عشقی هند برخی از داستان‌های هندی نیز به فارسی منظوم گردید. در مجموع از حیث منشأ داستان‌های عاشقانه چهار دسته‌اند:

الف. ایرانی: خسرو و شیرین، ویس و رامین؛ ب. سامی: زرقه و گلشاه، لیلی و مجنون؛ پ. هندی: *هیر و رانج‌ها*، *نل و دمن*؛ ت. یونانی: *وامق و عدرا*، *سلامان و ابسال*.

در میان داستان‌های عاشقانه ایرانی برخی دارای جنبه‌های ادبی بالایی هستند مثل خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، یوسف و زلیخا و برخی برگرفته از داستان‌های شفاهی و عامیانه هستند که ارزش هنری خود را دارند مثل *حیدریک* و *صنوبر*، *فلک‌نازنامه*، *بهرام و گلندام*. برخی داستان‌های عاشقانه براساس حادثه‌ای تاریخی و کاملاً واقعی شکل گرفته‌اند مثل *واله و سلطان*.

از مقایسه داستان‌های عشقی عربی با فارسی درمی‌یابیم که داستان‌های فارسی دارای شکوه و عظمتی خاص است. داستان‌تها بیان یک ماجرای عاشقانه نیست بلکه بیان عواطف انسانی، مسائل روانی و درونی و نشان دادن هنرهای کلامی و در نهایت ایجاد روح التذاذ ادبی است.

داستان‌های عاشقانه فارسی اغلب به دلیل روح حماسه و حماسه‌سرای و پیشینه بسیار کهن آن در ایران با این نوع ادبی درمی‌آمیزد و بزم‌ورزم در کنار هم شکل می‌گیرد. حتا در داستان‌های رزمی نیز بارقه‌های عشق به‌خوبی مشاهده می‌شود. تولد رستم حاصل یک ماجرای عشقی است؛ عشق رودابه به زال. اما عشق در این نوع داستان‌ها هدفی عالی‌تر را دنبال می‌کند. عشق‌های حماسی آثار و نتایج بزرگی برای مردم به ارمغان می‌آورد عشق‌های

حماسی همچنین مایه‌های اصلی داستان‌های عاشقانه چون هجران، فراق، وفاداری، وسوسه، عشق، حسد و گاه وصل را نیز در بردارد.

در سیر تکوین داستان عاشقانه پس از ورقه و گلشاه عیوقی عنصری با سه منظومه *وامق* و *عندرا*، *خنگ بت* و *سرخ بت* و *شادبهر* و *عین‌الحیات* قرار می‌گیرد که جز بخشی باز یافته از *وامق* و *عندرا* از بقیه اطلاعی نداریم. پس از آن ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی است که اولین داستان بلند عاشقانه است که ارزش‌های ادبی و هنری والایی دارد.

نظامی گنجوی با داستان‌های عاشقانه خود، خسرو و شیرین، *لیلی* و *مجنون*، هفت پیکر یک قرن بعد مکتبی را بنا نهاد که ادبیات عاشقانه را به مرز بلوغ رساند و پیروان بسیاری یافت؛ از جمله امیر خسرو دهلوی، جامی و مکتبی شیرازی. از میان پیروان نظامی امیر خسرو دهلوی با ابتکار در آفرینش داستان‌های خود، بسیاری از شاعران هندی از جمله فیضی دکنی را تحت تأثیر قرار داد.

اوج داستان عاشقانه قرن نهم تا دوازدهم است. در قرن نهم منظومه‌هایی چون *سلامان* و *ایسال جامی*، *حُسن و دل* فتاحی نیشابوری، *شمس و قمر* خواجه مسعود قمی نوعی خاص از داستان‌های عاشقانه را با عنوان داستان‌های عاشقانه رمزی، تمثیلی و استعاری بنیان می‌نهند.

در قرن دهم به لحاظ کمی تعداد منظومه‌ها و نظیره‌ها به طور چشمگیری افزایش می‌یابد. در کنار داستان‌هایی که علی‌رغم تنوع نام‌ها، اسامی، ماجراها و اشتراکات بسیار فراوان در بُن مایه‌ها، برخی تقنن‌ها و گونه‌های حاشیه‌ای نیز چون منظومه‌های *سوز و گناز*، *راز و نیاز*، *قضا و قدر* و *سرایا نامه* با مضامین عاشقانه نیز شکل می‌گیرد.

به طور کلی منظومه‌های پس از نظامی یا تقلیدی از نظامی است یا متأثر از داستان‌های ایرانی و یا برگرفته از داستان‌های قرآنی که هیچ‌گاه به پای منظومه‌های نظامی نمی‌رسند.

از دوره بازگشت به بعد منظومه‌های عاشقانه رو به افول می‌نهد و با شکل‌گیری ادبیات دوران جدید داستان‌های منظوم عاشقانه جای خود را به رمان‌های تاریخی و داستان کوتاه و رمان اجتماعی می‌دهند.

در تمامی این داستان‌ها خصایص و بُن‌مایه‌های مشترکی می‌توان یافت از جمله تولد عشاق که با معجزه یا سختی همراه است. سختی‌ها و خطرات بر سر راه رسیدن عاشق به معشوق، خواب دیدن و حلّ مشکلات و آغاز عشق در خواب، حالت رزمی و جنگی گرفتن داستان هنگام دفاع عاشق از کشور معشوق یا جنگ با خانواده معشوق، موجودات و دشمنان سر راه، بیماری عاشق و درمان‌ناپذیری آن و دیوانگی و جنون عاشق و سر به بیابان نهادن و انس با وحشیان و سکونت در غار، وجود موانع فراوان بر سر راه معشوق چون موانع طبیعی، دینی و فرهنگی، خانوادگی و طبقاتی، به هم‌ریختگی و نامشخص بودن زمان و مکان، وجود واسطه، نیروی کمکی، خوارق عادات، اتفاق، آغاز و پایان مشابه داستان‌ها چون مرگ در ناکامی و ناجوانمردانه کشته شدن، دسیسه، خودسوزی، خودکشی عشاق، آزمایش، سفر، رقیب، همراه، داستان‌های میان‌پیوندی، عشق‌های مثلث و حاشیه‌ای، نام‌نگاری، دیدار پنهانی، غزل‌گویی، شکار، مرگ هم‌زمان عاشق و معشوق و...

عاشق و معشوق بیشتر دو انسان (مذکر و مؤنث) هستند. در تعداد اندکی از داستان‌ها عشاق مذکرند؛ مثل سام و بهرام، محمود و ایاز یا شاه و درویش. گاه طرفین غیرانسان هستند مثل سرو و تدر و یا گل و بلبل که یکی حیوان و دیگری رستی است. شاعران در انتخاب عشاق نیز ذوق به خرج داده، جز رعایت تناسب و آهنگ به لطافت معنی نیز توجه داشته‌اند؛ چنان که مهر و وفا هر دو اسم معنی و شمس و قمر از اسامی فلکی است.

این طرفین در هر حال زیبا، دور از دسترس، پاک‌دامن، وفادار، نیک‌منش، خردمند، اهل بزم‌ورزم هستند که گاه جنس مذکر در اظهار عشق مقدم است مثل خسرو، فرهاد، وامق و گاه جنس مؤنث مثل رابعه، ویس و گلندام.

در اغلب داستان‌ها، عشق دوسویه و مساوی است به همان اندازه که عاشق درد هجر می‌کشد و فراق را تحمل می‌کند، معشوق نیز چنین است و کمتر اتفاق می‌افتد که مثل سودابه یا زلیخا عشق آن‌ها یک‌سویه باشد. جریان عشق میان عشاق تا پای جان است مگر در داستان‌هایی مانند رستم و سهراب که عشق سهراب به گردآفرید آنی، نافرجام و فرعی است.

عشاق معمولاً به لحاظ طبقه اجتماعی همسطح و بیشتر از میان شاهزادگان، وزیران، امیران و بزرگان هستند. در برخی موارد چون عشق فرهاد به شیرین، عاشق از طبقه‌ای دیگر است. در داستان‌هایی هم که عشاق از طبقات عادی هستند، مثل سعد و همایون اندک است. گاه نیز دو طبقه مخالف مثل شاه و درویش به عنوان عاشق و معشوق انتخاب می‌شوند. معشوقان بیشتر از سرزمین‌های دور و نقاط دیگر چون چین، روم، یمن و هند انتخاب می‌شوند. در این صورت عاشق برای دیدار معشوق باید راهی دراز را طی کند.

معرفی سراینده

میرزا عبدالوهاب ایرانپور^۱ فرزند حاج محمدحسین بن حاج محمدعلی اردکانی شاعر و روزنامه‌نگار معاصر ایران با تخلص گلشن است. او سال ۱۲۹۶ ق/ ۱۲۵۸ ش در اردکان یزد به دنیا آمد و در همان جا نشو و نما یافت. سپس در سن هفت‌سالگی به همراه پدرش به اصفهان رفت و در این شهر، تحصیلات ابتدایی و مقدمات عربی و خلاصه الحساب و مطول و فنون ادبی را فراگرفت و خط را نزد میرزا عبدالرحیم افسر مشق نمود.

گلشن در خدمت دهقان سامانی، به کارهای اداری وارد شد. او مدتی در دستگاه ظل السلطان خدمت کرد و سپس به عنوان معاون اداره اوقاف انتخاب و مشغول به کار شد. او مدت هشت سال عهده‌دار این مسئولیت بود و سپس استعفا نمود. در سال ۱۳۳۸ هجری قمری، روزنامه/خبر مسعود را در اصفهان تأسیس و منتشر نمود. این روزنامه در تاریخ سه‌شنبه دوازدهم جمادی‌الاول، مطابق با سیزدهم دی‌ماه ۱۲۹۸ هجری شمسی، در چهار صفحه با قطع وزیری و چاپ سریبی منتشر شد. گلشن به واسطه داشتن امتیاز این روزنامه به «مدیر اختر مسعود» شهرت یافت.

او در سال ۱۳۴۵ هجری قمری از طرف اداره راه مأمور یزد و کرمان شد و در همان

۱. برای آگاهی بیشتر — تذکره سخنوران یزد، ج ۲، ص ۶۹۵ سخنوران نامی معاصر ایران، ج ۵، ص ۳۰۶۵؛ فرهنگ زبان، ج ۵، ص ۲۷؛ دانشمندان و بزرگان اصفهان، ج ۲، ص ۲۹۹؛ شعرای معاصر اصفهان، ص ۲۰۲؛ گلرنگ چاپ‌انداز، ج ۳، ص ۱۱۹۶؛ فرهنگ شاعران زبان فارسی، ج ۱، ص ۴۹۲؛ سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۸۰.

سال مجدداً به اصفهان بازگشت و تا آخر عمر به انتشار روزنامه پرداخت. گاه شخصاً خود روزنامه می‌نوشت و گاهی روزنامه او را دیگران منتشر می‌کردند. گلشن همواره در انجمن ادبی دانشکده که عباس شیدا آن را اداره می‌کرد، حضور می‌یافت.

او در اواخر عمر به بیماری تنگی نفس (آسم) دچار بود و از این درد بسیار رنج می‌برد. در سال ۱۳۴۹ق/۱۳۰۹ش دچار سکته ناقص شد و سرانجام در بیست و هفتم رجب سال ۱۳۵۶/۱۱ مهر ۱۳۱۶ در اصفهان زندگی را بدرود گفت و در تکیه آقامحمدباقر چهارسوقی در قبرستان تخت فولاد به خاک سپرده شد.

آثار گلشن

۱. *دلکش و پریش*: این منظومه مثنوی عاشقانه‌ای در بحر هزج مسدس و شامل ۱۸۷۲ بیت است که گلشن آن را سال ۱۳۱۸ سروده است. درون‌مایه این داستان عشق شاهزاده کابلستان (دلکش) به شاهزاده چین (پریش) است. گلشن مشوق خود را در سرودن این مثنوی برادرش می‌داند که ششی به خانه‌اش می‌آید و منظومه‌ای در بحر مذکور از او می‌خواهد. پس از آن گلشن می‌گوید:

ز بهر خاطرش دادم به خود رنج	بدین افسانه‌اش گشتم سخن سنج
هزار و سیصد و ده بود با هشت	که بر این نظم مایل، طبع من گشت
مرا بر بیست سال افزود چون پنج	به خود دادم پی این قصه صد رنج
زدم بر خویشتن زین نظم آتش	نهادم نام او دلکش پریش
در این گنج در یک هفته ستم	نه همچون دیگران یک سال گفتم

۲. *گلشن آرا*: این منظومه مثنوی‌ای است مشتمل بر ۱۷۷۰۰ بیت که بر وزن *حذیقه الحقیقه سنایی* و جام جم اوحدی سروده شده است. گلشن به امر پدرش کتاب *انوار سهیلی* را به نظم درآورد و نامش را *گلشن آرا* گذاشت. او در کتاب *دلکش و پریش* در این باره گوید:

چو گشتم فارغ از نظم کلیله
 نهادم گلشن آرا نام او را
 نه از کس خواستم یاری و همت
 نه کردم خواهش از کس هیچ چیزی
 ز بهر گفتنش بردم بسی رنج
 به سالی گفتم آن گنج گهر را
 به خود آن نظم را کردم وسیله
 ز در نظم دادم کلام او را
 به خود دادم ز خود پیشی و رتبت
 نه از کس آرزو کردم پیشیزی
 که تا اندوختم ز آن گوهران گنج
 نهال طبع من داد آن ثمر را

برخی از منابع یکی از آثار منظوم گلشن را کلیله و دمنه منظوم گفته‌اند. ظاهراً از آن جا که انوار سهیلی، تحریر دیگری از کتاب کلیله و دمنه است، این اشتباه در نام‌گذاری صورت گرفته است. دهقان سامانی در منظومه هزارستان خود که ترجمه کتاب الف لیله است درباره کتاب گلشن آرا چنین سروده است:

بگذشته است شش هزار سنه
 مغز و معنی و حکمت است تمام
 شد عیان در هزار و سیصد و ده
 نوجوانی تخلصش گلشن
 ز اهل یزد و در اصفهان ساکن
 کرد آن نامه نظم و سر بفراخت
 یافت چون زین فسانه کامش را
 هست بر پاکلیله و دمنه
 خاص از نکته آگه است نه عام
 نکته دانی سخنور و آگه
 آفتاب ضمیر او روشن
 ظاهرش هم خجسته هم باطن
 همچو من کاین هزارستان ساخت
 گلشن آرا نهاد نامش را
 (به نقل از تذکره سخنوران یزد، ج ۱، ص ۶۹۶)

۳. دیوان اشعار: منتخبی از غزلیات این دیوان سال ۱۳۱۴ هجری خورشیدی به کوشش عبدالحسین سپنتا و دینشاه ایرانی در بمبئی به چاپ رسیده است.

۴. تاریخ بیست‌ساله مشروطیت: مشتمل بر وقایع دوران مشروطه و بیست سال پس از آن.
 ۵. منظومه عقل و جنون؛ ۶. مناظره الکحل و تریاک؛ ۷. مناظره مرگ و زندگی؛
 ۸. آسمان‌نامه؛ ۹. مشروطه‌نامه؛ ۱۰. سفر پنج‌روزه؛ ۱۱. نخجیرنامه؛ ۱۲. بهرام‌نامه.